

DOI: <https://doi.org/10.31318/978-966-7357-70-2-190>

Дмитро Ходаківський

аспірант творчої аспірантури

кафедри акторської майстерності та режисури драми

Київського національного університету театру, кіно і

телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого

(Київ, Україна)

Dmytro Khodakivskyi

Postgraduate Student, Creative Postgraduate Studies,

Department of Acting and Drama Directing.

Kyiv National University of Theatre, Cinema and

Television named after I.K. Karpenko-Kary,

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3923-1338>

© Ходаківський Д., 2025.

ЕСТЕТИЧНІ ОРІЄНТИРИ ТА МЕТОДИЧНІ НАПРАЦЮВАННЯ В РЕЖИСУРІ ЛЕСЯ КУРБАСА: СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ ВИСТАВИ «ЗГАДАЙКА».

Анотація. Проаналізовано сучасне переосмислення режисерських методів Леся Курбаса на прикладі вистави «Згадайка», створеної в умовах повномасштабної війни в Україні. Досліджено використання естетики театру «Березіль», поєднання психологічних та ігрових технік, документального матеріалу та меметичних етюдів. Висвітлено адаптацію курбасівських методичних напрацювань до воєнних реалій, що надало виставі терапевтичного та соціально-консолідуючого значення. Підкреслено роль театру як інструмента підтримки, рефлексії та формування національної ідентичності у кризових умовах.

Ключові слова: Лесь Курбас, сучасний театр, документальний театр, режисерські методи, війна, «Згадайка».

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році театральна сфера опинилася в умовах глибокої трансформації. Репетиції було перервано, частина штату мобілізувалася або евакуювалася, а культурні інституції змінили свій формат діяльності. Театральні зали перетворювалися на укриття та волонтерські центри. У таких умовах митці шукали нові способи комунікації з аудиторією, вдаючись до форм, близьких до політичного постдокументального театру.

Прикладом цього процесу стала вистава «Згадайка» проєкту «Театр Між Трьох Колон», робота над якою розпочалася в травні 2022 року. Вона була відповіддю на актуальний суспільний запит: потребу художнього осмислення

досвіду війни. У зв'язку з відсутністю актуального драматургічного матеріалу, актори вдалися до експериментальних тренажів за зразком театру «Березіль» і методології Леся Курбаса.

Основою для побудови структури вистави стали акторські етюди, створені на основі особистих переживань і колективної пам'яті: зіставлення історичних підходів із сучасними акторськими практиками, зокрема вербатім-технікою, запропонованою в дослідженні Є. Локтіонова [Локтіонов, 2024]. У виставі було використано прийоми документального театру: реконструкція реальних подій, відтворення характерної мови, створення сцен на основі інтерв'ю, хронік, спогадів. Деякі етюди мали характер сценічних мемів, що трансформували народну реакцію на події війни у форму мистецького висловлювання.

Особливістю роботи над виставою стало поєднання технік психологічного та ігрового театру, характерне для режисерського методу Курбаса. Так, перша сцена етюду – «Ранок 24 лютого» – була побудована за допомогою вправи «перемикання темпоритмів» та техніки «Броунівського руху». Ці прийоми дозволяли акторам втілити досвід стресу та хаосу, пов'язаного з першим днем вторгнення.

Творча група свідомо зверталася до естетики Курбаса у прагненні поєднати емоційний, документальний і філософський рівні театрального висловлювання. Однією з методологічних опор стали лабораторні практики театру «Березіль», що дозволили створити систему сценічного аналізу воєнних подій через вправи і тренажі. Учасники репетицій засвідчували, що вправи, які до вторгнення були чисто технічними, набули для них глибоко особистого, навіть терапевтичного характеру.

На окрему увагу заслуговує звернення до жанру документального театру, що передбачає роботу з реальними матеріалами: свідченнями, хроніками, соціально маркованими мовними структурами. Як зазначає дослідник О. А. Апчел, «головна мета – пошук нової форми спілкування із сучасним глядачем... головна відмінність – створення текстів, які базуються на реальному

житті» [Апчел, 2011: 208]. Ці характеристики були повністю втілені у виставі «Згадайка».

У роботі над виставою простежується паралель із методом Курбаса у виставі «Напередодні» (1926), яка, за свідченням дослідників, теж будувалася на документальному матеріалі: «Взявши за основу хроніку-етюд А. Поповського «Канун революції», Курбас і С. Бондарчук створили п'єсу, використовуючи історичні документи, ще не опрацьовані А. Поповським» [Корнієнко, 2005: 340].

Процес створення етюдів був болісним, адже події, що слугували джерелом, часто травмували самих учасників проєкту. Саме тому головним інструментом став акторський тренаж – зокрема, вправа «переключення темпоритмів», що працювала на реконструкцію відчуттів від повітряних тривог, вибухів, евакуації. Актори свідчили, що їхнє сприйняття цих обставин суттєво змінилося після особистого досвіду окупації та боїв.

Сценічна структура вистави формувалася на основі класифікації тем: від особистих історій («Ранок 24 лютого», «Евакуація», «Волонтерство») до народно-фольклорних етюдів, що увійшли до культурної пам'яті («Чорнобаївка», «Пес Патрон», «Трактор і танк»). Подібна багаторівнева композиція дозволила відтворити складну мозаїку сучасного воєнного досвіду українців.

У процесі створення вистави було застосовано ще один із прийомів, який свого часу активно використовував Лесь Курбас: на репетиції запрошувалися глядачі. Після перегляду етюдів вони переказували акторам, що саме побачили, та ділилися власним досвідом. Отримана інформація використовувалася для коригування сценічних образів. Саме завдяки цьому прийому творчій групі вдалося виявити необхідність балансування між важкими темами і ліричними елементами.

Вистава була доповнена поетичним матеріалом – віршами фронтової поезії, написаними з 24 лютого 2022 року. Для кожного етюду добиралися поетичні тексти, що розкривали внутрішній зміст сцен. Така структура створила емоційний ритм вистави, а її завершення – колискова – слугувало заспокійливою

точкою. Як зазначає психологиня Л. Антомонова, «однією з функцій колискової є висловлення побажань, які мають здійснитись із дитиною у майбутньому» [Ткач, 2020: 184].

Вистава також містила комедійні елементи, що стали дієвим інструментом емоційної підтримки глядачів. Використання «геройського» та «антигеройського» гумору дозволило зняти напругу й актуалізувати соціальні контрасти. Меметичні етюди – про лукашенка, банку з огірками, трактор і танк – функціонували як фольклорні символи часу. За визначенням Р. Докінза, «мем – це основна одиниця культурної передачі» [Докінз, 2017:124].

Меми стали матеріалом для акторських тренажів. Наприклад, етюд «Пес Патрон» створювався на основі вправи «Тварини», етюди з неживими предметами використовувалися для втілення образів техніки, а пародійні етюди – для сцен із політиками. Питання межі дозволеного в пародії стало частиною внутрішньої дискусії колективу, як свого часу й у театрі Курбаса: «розумний арлекін» – це актор, який усвідомлює етичну відповідальність за створений образ [Курбас, 2022].

Так, вистава «Згадайка» стала прикладом адаптації курбасівської естетики до умов сучасної війни. Вона поєднала в собі глибоку особисту рефлексію, елементи народної культури й традиції експериментального театру. Подібний підхід свідчить про актуальність спадщини Леся Курбаса як джерела інноваційних художніх рішень у надзвичайних соціальних умовах.

Театр у часи війни перестав бути лише простором естетичного споглядання – він став інструментом єдності, підтримки і формування національної самосвідомості. А повернення до курбасівських принципів підтверджує життєздатність його системи як методологічної основи сучасної української сцени.

Список використаних джерел

1. Апчел О. А. Документальний театр у театральній культурі пострадянського простору, зокрема сучасної України // Культура України. 2011. Вип. 33. С. 205–213.
2. Докінз Р. Егоїстичний ген / пер. з англ. Я. Лебеденка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 496 с.
3. Корнієнко Н. Режисерське мистецтво Леся Курбаса. Реконструкція (1887–1937). Київ: Державний центр театрального мистецтва ім. Леся Курбаса, 2005. 528 с.

4. Курбас, Л. (2022). Філософія театру. Харків: Олександр Савчук.

6. Локтіонов, Є. Феномен вербатім-театру: потенціал міждисциплінарного підходу // Наук. вісник Київ. нац. ун-ту театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. – 2024. – № 34. – DOI: 10.34026/1997-4264.34.2024.305187.

7. Ткач А. (2020). Колискові пісні та їх роль у контексті традиційної культури. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво, 3(2), 181–188. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.3.2.2020.219168>

Aesthetic Guidelines and Methodological Practices in Les Kurbas's Directing: Contemporary Reconsideration on the Example of the Play Zgadaika

Abstract. *The contemporary reinterpretation of Les Kurbas's directing methods through the example of the play Zgadaika, created during Russia's full-scale war against Ukraine is analyzed. The use of Berezil Theatre aesthetics, the combination of psychological and improvisational techniques, documentary material, and memetic sketches are examined. The adaptation of Kurbas' methodological practices to wartime realities, which gave the performance therapeutic and socially unifying functions, is highlighted. The role of theatre as an instrument of support, reflection, and national identity formation in times of crisis is emphasized.*

Keywords: *Les Kurbas, contemporary theatre, documentary theatre, directing methods, war, Zgadaika.*